

In deze rubriek gaat het om verhalen over en/of reflecties op de ervaring met methodische, praktische, politieke, morele en wie weet esthetische problemen waar onderzoekers in de praktijk mee te maken krijgen. Redacteuren voor deze rubriek zijn Griet Verschelden: griet.verschelden@ugent.be en AnneLoes van Staa: a.van.staa@hro.nl.

Woonbehoeften van twintig doelgroepen in de Gentse bevolking: een onderzoek

Jo Van Assche en Herwig Reynaert

Context: stadsbestuur wil bijleren over woonbehoeften van specifieke doelgroepen

'Iedereen heeft recht op een comfortabele en betaalbare woning in een gezond leefmilieu', aldus artikel 23 van de Belgische Grondwet. Om dat doel te bereiken dient het Gents stadsbestuur een doortastend woonbeleid uit te werken, dat mede gebaseerd is op inzichten in de woonwensen en -noden van de bevolking. Eind 2007 heeft het Gents stadsbestuur opdracht gegeven aan het samenwerkingsverband van het Centrum voor Duurzame Ontwikkeling en het Centrum voor Lokale Politiek van de Universiteit Gent (CDO-CLP) om bruikbare kennis over de woonnoden te verzamelen van twintig doelgroepen verdeeld over drie zones in de stad.

Vanuit het CDO-CLP hebben wij geopteerd voor een kwalitatieve onderzoeksbenadering. Daarbij hebben wij de beoogde kennis verzameld door enerzijds interviews af te nemen van toevallig gekozen personen uit die doelgroepen en anderzijds focusgesprekken te organiseren met een doelbewuste selectie van sleutelpersonen uit diezelfde doelgroepen. Deze interviews werden voorbereid door de opmaak van een gespreksgids, waarin 'open vragen' werden opgenomen over de ervaringen van respondenten met de woonloopbaan en de beleving van de woning en de woonomgeving. Voor de focusgroepen werden vier rondvragen voorzien over positieve en negatieve ervaringen in de eigen woning en buurt (Van Assche & Reynaert, 2008).

In het lokaal woonbeleid in Vlaanderen hebben wij weinig of geen ervaring met het kwalitatief onderzoek. Dit onderzoeksproject wil daarin verandering brengen. Is dat ook gelukt? Kan een kwalitatieve onderzoeksaanpak (door middel van interviews en focusgesprekken) tot voldoende geloofwaardige inzichten in de woonnoden van diverse doelgroepen in een bepaalde Vlaamse stad of gemeente leiden?

Dataverzameling over woonnoden voor acht doelgroepen in twee à drie zones

Op basis van een kort verkennend literatuuronderzoek van de stadsvlucht en de verhuisbewegingen hebben wij voorgesteld om acht doelgroepen af te bakenen op het niveau van de gezinnen (of huishoudens) en levensfase (of een combinatie van leeftijd van een refe-

rentiepersoon en het gezinstype). Het blijkt namelijk dat verhuisbewegingen (en de ermee samenhangende woonbehoeften) gerelateerd zijn aan de levensfase (Van Assche & Reynaert, 2008).

Uit het bevolkingsregister werden willekeurig referentiepersonen gekozen binnen de categorie van de jonge twintigers (20-24 jaar), oude twintigers (25-29 jaar), jonge gezinnen met kinderen (30-39 jaar), alleenstaande dertigers (30-39 jaar), eenoudergezinnen (40-49 jaar), krimpende gezinnen (55-59 jaar, zonder kinderen), gezinnen op pensioen (65-69 jaar), gezinnen met zorg (75-79). Wij hebben dus een aselechte steekproef getrokken om een goede afspiegeling te krijgen van de afgebakende doelgroepen (Baarda et al., 2005) en om de geloofwaardigheid van de resultaten te bevorderen (Mortelmans, 2007).

Daarbij willen wij overeenkomsten en verschillen in woonnoden vaststellen tussen drie zones, namelijk de binnenstad, de kernstad (of negentiende-eeuwse gordel) en de randstad, zoals afgebakend door het ruimtelijk structuurplan van Gent. De jongste doelgroepen werden bevraagd in alle drie zones. De oudste doelgroepen wonen minder in de binnenstad en zijn daarom enkel in de kern- en randstad bevraagd.

In dit artikel concentreren wij ons op acht focusgroepen, waaraan 45 Gentenaars hebben deelgenomen. De organisatie ervan had tot doel om de informatie uit de individuele interviews aan te vullen om op die manier de beoogde geloofwaardigheid van de resultaten te verhogen. Ze zijn vooral van belang om twee redenen. Ten eerste kunnen ervaringen in de woning of de woonomgeving met meerdere deelnemers besproken worden. Daardoor ontstaat intersubjectief getoetste informatie, die bijkomende elementen over de meest relevante woonnoden van een bepaalde doelgroep kan aanbrengen. Ten tweede zou de informatie uit focusgroepen meer zicht kunnen geven op het gewicht van bepaalde woonnoden en de verwachtingen naar het stadsbestuur daaromtrent. De interviews met de individuele respondenten waren eerder gericht op de beleving van de woonnoden zelf.

Focusgroepen voor acht doelgroepen

De selectie van de sleutelpersonen voor de focusgroepen was geen sinecure. Wij hebben uit twee verschillende bronnen geput, om de input te krijgen van mensen uit het maatschappelijk middenveld, waarmee de stedelijke diensten nog weinig of geen contact hadden. Enerzijds heeft voornamelijk de dienst gebiedsgerichte werking van de stad Gent 'ervaringsdeskundige en mondige burgers' aangeleverd. De betrokken medewerkers van deze dienst beschikten over gedetailleerde informatie over de juiste mensen voor deze focusgroepen en hebben hen met succes gecontacteerd. Daarnaast hebben wij vanuit het CDO-CLP de 'profielgetrouwe middenvelders' gecontacteerd. Naast de moeilijkheden om de populatie van deze vertegenwoordigers van het relevante maatschappelijke middenveld te bepalen, zijn wij vooral gestoten op de praktische bezwaren om vanuit de respectieve verenigingen of organisaties op korte termijn deel te nemen aan één of meerdere van de focusgroepen.

Voor de jonge twintigers hebben wij beroep gedaan op een bestaande adressenlijst van de vrijwilligers van de stedelijke jeugdendienst. Bij de contactopname bleek een levendige

belangstelling voor het onderwerp. Het was vooral de timing, waardoor de contacten geen resultaat hebben opgeleverd. In de maand mei zijn zij al aan het 'blokken' of de examens aan het voorbereiden, hun stages aan het afronden, het eindwerk aan het afwerken, enzovoort.

De dienst 'gebiedsgerichte werking' beschikte over een adressenlijst van nieuwkomers, met wie ze in het kader van de wijkwerking al contact hadden. De betrokken medewerkers van deze dienst hebben de nieuwkomers gecontacteerd, die zich het afgelopen jaar in Gent hadden gevestigd. Deze rekrutering leverde wel voldoende toezeggingen op voor deelname aan een aparte focusgroep.

De rekrutering van sleutelpersonen heeft dus tot eenzijdig samengestelde focusgroepen geleid. Ze werden bevolkt met mensen, die vooral afkomstig waren uit de persoonlijke netwerken van medewerkers van de dienst gebiedsgerichte werking en niet uit het maatschappelijk middenveld, dat zich meer onafhankelijk opstelt tegenover het stadsbestuur. Gelet op de timing van het project was het de enige manier om ervoor te zorgen dat de juiste personen effectief voor de focusgroepen komen opdagen. Dat is en blijft nog altijd het belangrijkste doel van de rekrutering (Morgan & Scannel, 1998).

Aantal en omvang van focusgroepen

Voor elke doelgroep heeft één focusgroep plaatsgevonden in de loop van de tweede helft van mei 2008. De meeste startten om 20 uur 's avonds, zodat mensen zich konden vrijmaken. De focusgroepen voor de gezinnen op pensioen (65-69 jaar) en de oudere gezinnen met zorg (75-79 jaar) hadden 's morgens plaats tussen 10 en 12 uur.

Doelgroepen (met leeftijd van gezinshoofd)	Deelnemers
Krimpende gezinnen (55-59 jaar)	6
Gezinnen op pensioen (65-69 jaar)	5
Eenoudergezinnen (40-49 jaar)	6
Oude twintigers (25-29 jaar)	3
Alleenstaanden (30-39 jaar)	6
Nieuwkomers	5
Oudere gezinnen met zorg (75-79 jaar)	5
Jonge gezinnen met kinderen (30-39 jaar)	9

Tabel: Deelnemers aan focusgroepen per doelgroep (Bron: Van Assche & Reynaert, 2008: 32)

De literatuur stelt dat er risico's verbonden zijn aan het werken met één focusgroep per doelgroep, vooral omdat er niet voldoende gegevens zouden kunnen zijn (Mortelmans, 2007). Maar men zegt niet dat het verkeerd is (Morgan & Scannel, 1998). In het onderzoeksproject in opdracht van de stad Gent speelden twee redenen een rol om maar één focusgroep te organiseren. Ten eerste liet de timing van het project niet toe om bijkomende focusgroepen te organiseren. Voor een bijkomende ronde van 8 focusgroepen dienden we direct drie bijkomende weken te plannen. Ten tweede stonden onvoldoende sleutelpersonen op de adressenlijst van de stad Gent. Daarom willen wij als onderzoekers

wijzen op het feit dat de informatie uit elke focusgroep niet kan worden gescheiden van de specifieke samenstelling van elk van deze focusgroepen (Morgan, 1998). In dit project heeft de informatie uit de focusgroepen vooral een complementaire betekenis ten aanzien van de informatie uit de interviews met individuele respondenten uit parallelle doelgroepen. Door een bronnentriangulatie van sleutelinformanten, interviews en focusgroepen beschikken wij wel over voldoende verzamelde data waarop wij de geloofwaardigheid van de resultaten kunnen baseren.

Volgens de literatuur is de beslissing over het juiste aantal deelnemers aan een focusgroep gebaseerd op het gewenste aantal om voor discussie te zorgen, zodat iedereen aan bod kan komen (Morgan & Scannel, 1998). In de praktijk bestaat een typische focusgroep uit zes tot tien mensen. In grote lijnen was dat ook het geval in dit onderzoeksproject. Daarbij stelden wij vast dat de kleinste focusgroepen de meest rijke opbrengst gaven, vooral in aanvulling op de verzamelde gegevens uit de interviews. Daar hadden de aanwezigen meer gelegenheid om uit te wijden over hun ervaringen in de woning en/of woonomgeving, en kwam meer bijkomende informatie van de woonbehoeften tevoorschijn.

Structurering van de vergaderingen

In de focusgroepen hebben wij de woonnoden op hoofdlijnen benaderd. De dataverzameling hebben wij geconcentreerd op de algemene ervaringen met de woning enerzijds en de woonomgeving anderzijds. Wij hebben twee rondvragen voorbereid: één over de ervaringen in de woning en één over de buurt. Na de rondvraag kregen de aanwezigen enkele minuten de tijd om enkele sleutelwoorden voor zichzelf op te schrijven op twee metaplankarten.¹ Er was een rode metaplankart voor de negatieve ervaringen en een groene voor de positieve. Op die manier wilden wij ervoor zorgen dat iedereen zo getrouw mogelijk de eigen ervaringen in de groep ter sprake bracht en zich niet liet afleiden door de inbreng van andere aanwezigen.

In het eerste deel van de vergadering kwamen de positieve en negatieve ervaringen met de woning aan bod. In het tweede deel van de vergadering kwamen de troeven en ergerissen van de woonomgeving aan bod. De beide delen van de vergadering kenden een gelijkaardig verloop. Na enkele minuten werd de antwoordenronde gestart. We begonnen telkens met de positieve ervaringen. Daarna volgde een rondje met de eerder negatieve ervaringen. Daarbij waakten wij erover dat alle deelnemers op een gelijkwaardige manier aan bod kwamen.

Uit de methodologische literatuur (Morgan & Scannel, 1998; Mortelmans, 2007) leiden wij af dat wij in dit project beantwoorden aan de kenmerken van een semi-gestructureerde focusgroep. Daarin wil men een leerproces op gang brengen, waardoor zowel de onderzoekers als de deelnemers aan bod komen. Door onze rondvragen konden de deel-

1 Metaplankarten komen uit de wereld van het visueel ondersteund leren. Ze dienen om de eigen mening van de deelnemers aan workshops weer te geven. Kleur en formaat ondersteunen de correcte uitdrukking van de persoonlijke mening, met zo weinig mogelijk beïnvloeding van andere deelnemers. Zie ook www.die-bonn.de/visual/nederlands/materialien/qualification_concept_guide_for_trainers_nl.pdf.

nemers hun ervaringen in en om de woning en de woonomgeving vertellen. Voor sommigen was het ook belangrijk dat dit kon gebeuren in aanwezigheid van een vertegenwoordiger van het stadsbestuur, die als toehoorder elke focusgroep bijwoonde. De informatie konden wij als onderzoekers in relatie brengen met de verzamelde data uit de interviews, waardoor we geloofwaardige uitspraken over woonbehoeften van diverse doelgroepen uit de Gentse bevolking konden doen.

Opzet en uitvoering

Twee onderzoekers van de Universiteit Gent hebben de vergadering van de focusgroepen inhoudelijk begeleid. In elk van deze vergaderingen wees een van ons op het belang van het onderzoek, en heeft het doel en de werkwijze van de avond toegelicht. Bij deze vergaderingen hebben wij ook een verslaggever voorzien, die de bespreking en de antwoorden van de aanwezigen direct tijdens de vergadering heeft genoteerd. Bij het noteren hebben wij beiden de nodige bijvragen gesteld om de input van de aanwezigen tot zijn reële proporties van de persoonlijke ervaringen te herleiden. Ten slotte hebben wij de input rond een aantal inhoudelijke thema's besproken en geclusterd. Elke focusgroep werd bijgewoond door een medewerker van de stad. Voor de meeste van deze ambtenaren was het een revelatie om een vergadering mee te maken, waarin bewoners op een rustige manier zowel over problemen als troeven van het stedelijk wonen konden spreken. Deze focusgroepen hebben voor hen geholpen om hun negatieve ervaringen uit hoorzittingen of andere informatievergaderingen te overwinnen. Zo dienden deze focusgroepen om het vertrouwen tussen ambtenarij en bewoners te herstellen.

De antwoorden op de rondvraag in de focusgroepen werden in twee stappen verwerkt. Ten eerste hebben wij ze systematisch op een bord genoteerd, en op het einde van de ronde geclusterd rond de voornaamste thema's. Op basis van de eigen notulen en de aantekeningen op de bordpapieren werden daarna verslagen opgemaakt. De verslagen van de focusgroepen zijn dus een tweede stap in het verwerken van de antwoorden van de aanwezigen. Deze verslagen geven een levendig beeld op de woonnoden van de aanwezigen, want ze zijn voorzien van de nodige citaten, aandachtig gesprokkeld in de loop van de vergaderingen. De verslagen van deze focusgroepen werden dan samen met de interviewverslagen geanalyseerd en in het eindrapport opgenomen. De beknopte samenvatting van de eindresultaten van dit onderzoeksproject hebben wij naar de geïnterviewden en de deelnemers aan de focusgroepen teruggestuurd. Op eenvoudige aanvraag konden zij het volledige rapport verkrijgen. Zij werden als het ware in de gelegenheid gesteld om een member check uit te voeren.

Volgens de literatuur kunnen kleinere onderzoeksprojecten met een beperkt aantal focusgroepen worden uitgevoerd met een minimum personeelsbezetting van één ervaren onderzoeker en één ondersteunende medewerker (Morgan & Scannel, 1998). Uit onze ervaringen in de Gentse focusgroepen kunnen wij getuigen dat de ondersteuning door een tweede medewerker noodzakelijk was om de antwoorden op de rondvraag te noteren, en de inhoudelijke elementen uit die antwoorden te clusteren, met inbreng van alle aanwezigen. De semi-structurering van het focusgesprek en de publieke clustering van de antwoorden op het eind van elk onderdeel van de focusgroepen voorkwamen

heel wat moeilijkheden, die zich normaal stellen bij de analyse van de data uit focusgroepen.

Aantrekkelijke locatie

De vergaderingen van de focusgroepen vonden plaats in de Oostenrijkse salon of de Gotische keuken van het Gents stadhuis. Voor heel wat aanwezigen was de vergadering al geslaagd, omdat ze deze nieuwe locatie konden bezoeken. Voor de onderzoekers was de locatie de aanleiding om het doel en het belang van het onderzoek uit de doeken te doen.

De focusgroepen werden afgerond met het uitdelen van diverse attenties. De aanwezigen waren aangenaam verrast. Ze stelden het ook op prijs dat hun ticket van het openbaar vervoer werd terugbetaald, maar de meesten vonden dat niet echt nodig. Een kleine helft van de aanwezigen is ook ingegaan op de vrijblijvende uitnodiging om nog wat na te kaarten in een café. De cafémethodiek was niet alleen gezellig, maar heeft ook tot gevolg gehad dat een aantal antwoorden op de rondvraag uit de focusgroep in een meer informele setting duidelijker werden toegelicht. Ook dat materiaal hebben wij opgenomen in de verslagen van de focusgroepen.

Conclusie

Deze kwalitatieve onderzoeksaanpak zorgt dus voor een geloofwaardige afspiegeling van de woonbehoeften van een brede waaier van doelgroepen in de stad Gent. De data uit de focusgroepen vormen een welgekomen aanvulling op de informatie uit de interviews. In de loop van het onderzoeksproject hebben tal van andere groepen interesse getoond om deel te nemen aan een focusgroep. Zo waren jonge twintigers en studenten direct enthousiast om op een ander tijdstip aan een focusgroep over de woonbehoeften van hun generatiegenoten deel te nemen. Ook sleutelpersonen uit diverse geledingen van het verenigingsleven waren kandidaat deelnemer, maar hadden iets meer tijd nodig om zich voor een dergelijke vergadering vrij te maken. Alle gecontacteerde doelgroepen hadden eigenlijk interesse om te participeren. Deze kwalitatieve aanpak met interviews en focusgroepen stelt het Gents stadsbestuur in staat om ook evenveel aandacht aan de dag te leggen voor de woonnoden van andere doelgroepen, die in dit onderzoek nog niet aan bod gekomen zijn.

Literatuur

Assche, J. Van & Reynaert, H. (2008). *Woonnoden in Gent: resultaten van de analyse van woonnoden van 20 doelgroepen in drie deelruimten van de stad Gent*. Gent: Universiteit van Gent, afdelingen CLP en CDO.

Baarda, B.D., Goede, M.P. de & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Stenfert Kroese, Wolters-Noordhoff.

Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.

Morgan, D.L. & Scannel, A.U. (1998). Planning focus groups. In D.L. Morgan & R.A. Krueger (Eds.), *The focus group kit*. London: Sage.

Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.

Tratsaert, K. (1998). *Stads(v)lucht maakt vrij: analyse van de verhuisstromen en een bevraging van de verhuismotieven en woonwensen van jonge gezinnen in het Leuvense*. Leuven: HIVA, KULeuven.